

Γιάννης Σαμαράς

Σοσιαλισμός και αγορά

Ορισμένες απλές αλήθειες, που τώρα πια η επανάληψή τους δικαιολογημένα θεωρείται κοινοτυπία, πέρασαν από ένα βασανιστικό δρόμο μέχρι να... «αναγνωριστούν επίσημα» στις χώρες του «υπαρκτού σοσιαλισμού». Επί δεκαετίες θεωρούνταν ότι είναι... «ασυμβίβαστη» με τη φύση του σοσιαλισμού η άποψη ότι: *η σοσιαλιστική οικονομία είναι εμπορευματική!* Με τον καιρό όμως, έγινε αντιληπτό ότι οι κοινωνικοποιημένες σχέσεις ιδιοκτησίας, όχι μόνον δεν αποκλείουν τις εμπορευματικές σχέσεις, αλλά και τις προϋποθέτουν. Έγινε επιτέλους κατανοητό ότι η ιστορική διαδρομή των εμπορευματικών σχέσεων δεν τελειώνει με την κατάργηση του κεφαλαιοκρατικού συστήματος. Οι σχέσεις αυτές «εξυπηρέτησαν» πολλές προκαπιταλιστικές οικονομίες και, όπως έδειξε η μέχρι τώρα εμπειρία, θα «εξυπηρετήσουν» και την μετακαπιταλιστική οικονομία, δηλαδή τη σοσιαλιστική.

Φυσικά, αυτή η ... «μετακαπιταλιστική παράταση» της ζωής των εμπορευματικών σχέσεων δεν θέτει υπό αμφισβήτηση το γεγονός ότι οι σχέσεις αυτές (όπως άλλωστε και όλα τα κοινωνικά φαινόμενα) αποτελούν ιστορική κατηγορία, ότι δηλαδή εμφανίστηκαν σε μια ορισμένη ιστορική συγκυρία, γνώρισαν περιόδους ανάπτυξης, έφθασαν στην ανώτατη ακμή τους στον καπιταλισμό και αργά ή γρήγορα θα περάσουν στην παρακμή τους και τελικά στο στάδιο της βαθμιαίας εξαφάνισής τους. Ασφαλώς, αυτή η προοπτική της βαθμιαίας εξαφάνισής τους αποτελεί, στην εποχή μας, μια απλή *επιστημονική υπόθεση*, η επιβεβαίωση της οποίας θα είναι «έργο» της μελλοντικής εξέλιξης της ανθρώπινης κοινωνίας.

Αυτό που σήμερα έχει ιδιαίτερη σημασία, είναι ότι η σύγχρονη ιστορική εμπειρία απέδειξε πως με το *σοσιαλιστικό μετασχηματισμό της κοινωνίας οι εμπορευματικές σχέσεις δεν καταργούνται!* Αποχκούν φυσικά νέο κοινωνικό περιεχόμενο, ακριβώς γιατί εκφράζουν κοινωνικοποιημένες παραγωγικές σχέσεις. Ωστόσο, όμως, οι σχέσεις αυτές μπορούν να λειτουργήσουν μόνο στα πλαίσια του *διαλεκτικού συνδυασμού του προγραμματισμού της οικονομίας με τις εμπορευματικές σχέσεις*.

1. Η «θεοποίηση» της αγοράς είναι θεωρητικά και πρακτικά σαθρή

Αλλά οι εμπορευματικές σχέσεις *προϋποθέτουν την λειτουργία της αγοράς* και το αντίθετο. Στις μέρες μας φαντάζει σαν σχήμα οξύμορο το γεγονός ότι στις χώρες του «υπαρκτού σοσιαλισμού» επικρατούσε μια ιδιόμορφη... «καχυποψία» για το ρόλο της αγοράς, ακόμα και μετά την αναγνώριση της αλήθειας ότι η σοσιαλιστική οικονομία είναι εμπορευματική! Αντίποδας αυτής της «καχυποψίας» φαί-

νεται να είναι η άκριτη στροφή προς την «οικονομία της αγοράς» από την οποία αναμένονται σχεδόν θαυμαστά αποτελέσματα. Αλλά στο ζήτημα αυτό θα άξιζε να σταθούμε λιγάκι.

Δεν θα ήταν υπερβολή αν τονίζαμε ότι οι συγχύσεις που στις μέρες παρατηρούνται (ή και προκαλούνται) σχετικά με το *τι σημαίνει αγορά και σε τί συνίσταται ο ρόλος της* είναι τόσο πολλές και σχετίζονται με τόσο σπουδαία θέματα, όσο ίσως ποτέ άλλοτε στην ιστορία. Αρκεί να δούμε την εκτεταμένη φιλολογία σχετικά με τις μεταρρυθμίσεις που επιχειρήθηκαν στις χώρες του «υπαρκτού σοσιαλισμού» στα τελευταία 20-25 χρόνια.

Ένα μέρος της φιλολογίας αυτής καλοπροαίρετα απέβλεπε στην αποκάλυψη των αιτιών που παρεμπόδισαν την ανάπτυξη των λειτουργιών της αγοράς και στην προβολή των ευεργετικών επιδράσεων, που μπορούσε να έχει στα πλαίσια μιας προγραμματισμένης σοσιαλιστικής οικονομίας. Ένα άλλο μέρος όμως αυτής της φιλολογίας, και μάλιστα το εκτενέστερο, επιδόθηκε στην καλλιέργεια της ιδέας ότι... «όλα τα ρυθμίζει η αγορά», ότι η έξοδος από την κρίση θα επέλθει σχεδόν.. αυτόματα με το... «πέρασμα στην οικονομία της αγοράς».

Φαίνεται ότι η άποψη αυτή κυριάρχησε στα τελευταία χρόνια, οδηγώντας στο έπακρο τόσο τις συγχύσεις σχετικά με το νόημα αυτής της αντίληψης, όσο και τις ψευδαισθήσεις, που συνδέονται με τον ρόλο και τις δυνατότητες της αγοράς. Έχουν καταντήσει πλέον «μόδα» φράσεις, όπως: «πέρασμα στην οικονομία της αγοράς», «απελευθέρωση της ιδιωτικής πρωτοβουλίας», «απελευθέρωση της αγοράς», «αποκρατικοποίηση της οικονομίας», «αποκατάσταση του ρυθμιστικού ρόλου της αγοράς» κ.ά. Φράσεις σαν κι αυτές έχουν περάσει στα πρωτοσέλιδα του διεθνούς αγοραίου Τύπου, καταλαμβάνουν εξέχουσα θέση σε προγράμματα κομμάτων, επαναλαμβάνονται σε επίσημα κυβερνητικά κείμενα Ανατολής και Δύσης, κείμενα που αξιώνουν να χαράξουν την ανάπτυξη της οικονομίας, όχι μόνο σε εθνικά, αλλά και σε διεθνή πλαίσια!

Το ρεύμα αυτής της «μόδας» παρασέρνει πολλούς και απειλεί με το χαρακτηρισμό του... «παλαιομοδίτη» καθέναν που αποτολμά να ζητήσει εξηγήσεις ή να διατυπώσει κάποια αμφισβήτηση. Και όμως, μια προσεκτικότερη θεώρηση αυτών και άλλων παρόμοιων συνθημάτων αποκαλύπτει χωρίς δυσκολία τη θεωρητική τους γύμνια και την πρακτική τους αχρηστία. Η θεωρητική γύμνια ανάγεται (σε τελευταία ανάλυση βέβαια) στο γεγονός ότι η αγορά ανακηρύσσεται σχεδόν σε αποκλειστικό ρυθμιστή της πορείας της οικονομίας, ενώ στην πραγματικότητα ο οποιοσδήποτε ρόλος της, (που φυσικά δεν είναι υποτιμητέος!) τελικά προσδιορίζεται από την παραγωγή. Η αγορά αποτελεί επιφανειακή έκφραση των παραγωγικών δυνάμεων και σχέσεων. Βεβαίως, μια έκφραση κάθε άλλο παρά παθητική, αφού αντεπιδρά συνθετικά στην εξέλιξη αυτών των σχέσεων. Ωστόσο όμως στη διαλεκτική αλληλοσχέση αγοράς και παραγωγής, πρωτεύοντα ρόλο παίζει η τελευταία. Γι' αυτό και οποιαδήποτε προσέγγιση των προβλημάτων της οικονομίας πρέπει να αρχίζει από την παραγωγή. Από τις καθοριστικές επιδράσεις που αυτή ασκεί επί της αγοράς και στη βάση αυτή να διερευνά και τις αντεπιδράσεις της αγοράς στην παραγωγή.

Η προπαγανδιζόμενη ιδέα, επομένως, πως τάχα η αγορά θα βάλει τάξη στην οικονομία και θα της δώσει μέγιστο δυναμισμό, δεν αντέχει στην επιστημονική κριτική. Αλλά ούτε και στην κριτική της πράξης. Και τούτο, γιατί από τη μια μεριά η ίδια η «ελεύθερη αγορά», που μεσουράνησε στην περίοδο του «κλασικού καπιταλισμού» του περασμένου αιώνα, εξέθρεψε το μονοπωλιακό καπιταλισμό που οδήγησε στο κρατικομονοπωλιακό σύστημα των σύγχρονων σχέσεων. Στο σύστημα αυτό *μονοπωλιακές και κρατικές δυνάμεις ελέγχουν την αγορά*, ακριβώς επειδή ελέγχουν την παραγωγή (και όχι αντίθετα) και από την άλλη, οι (στα λόγια μόνο) θιασώτες της «παντοδυναμίας» της αγοράς, παντού όπου επικράτησαν, οδήγησαν στα έπακρα την κρατική παρέμβαση της εξουσίας, όπως άλλωστε γίνεται και στα καθ' ημάς τον τελευταίο καιρό, όπου παρατηρούνται ακόμα και ακραία φαινόμενα «κρατισμού», παρά τις καταδικές του, από την πλευρά των «νεοφιλελεύθερων» φρασσεολόγων.

2. Η «στροφή προς την αγορά» και οι χώρες του «υπαρκτού σοσιαλισμού»

Αλλά, παρ' όλα αυτά, στους «νεοφιλελεύθερους» ταιριάζει αυτή η «θεοποίηση» της αγοράς, που στηρίζεται σε χοντροκομμένα δόγματα και υποκρύπτει την ανυπαρξία επιστημονικής κατανόησης των σύγχρονων οικονομικών σχέσεων, απουσία εδραιωμένων συλλήψεων και προγραμμάτων αντιμετώπισης των προβλημάτων. Αποτελεί όμως τουλάχιστον παραξενιά, όταν διάφορες παραλλαγές αυτής της «θεοποίησης» προβάλλονται από ανθρώπους, φορείς και κόμματα, που λόγω ιδεολογίας έπρεπε να είναι πολέμιοι του παραπλανητικού «νεοφιλελευθερισμού». Εδώ αναφερόμαστε κυρίως σε πρόσωπα και κόμματα που ασπάζονται σοσιαλιστικές ή ακόμα και κομμουνιστικές ιδέες και αρχές.

Ασφαλώς πρόκειται για πλάνη. Μια από τις αιτίες της πρέπει να έχει σχέση με μια αρκετά διαδεδομένη και ιδιότυπη ερμηνεία των αποτυχιών της οικονομίας στις χώρες του «υπαρκτού σοσιαλισμού». Αρκετοί νομίζουν ότι οι αποτυχίες αυτές οφείλονται κυρίως (αν όχι αποκλειστικά) στο γεγονός ότι στις χώρες αυτές η αγορά δεν λειτούργησε σαν καθοριστικός παράγοντας, σαν ρυθμιστής της οικονομικής ζωής!

Από αυτή την απλοϊκή «διάγνωση» προκύπτει αβίαστα και η εξίσου απλοϊκή... «συνταγή θεραπείας». Η συνταγή αυτή έχει προσλάβει μορφή συνθηματικής επιταγής: «στροφή προς την οικονομία της αγοράς»!!! Έτσι απλά και άνετα, αυτή η «στροφή» θα επαναφέρει την οικονομία στον δρόμο της δυναμικής, ανόδου!!!

Αν τη συνταγή αυτή την πρότειναν μεμονωμένα και εν... «πλάνη διατελούντα» άτομα, θα τα αντιμετωπίζαμε με ένα μειδίαμα αλληλεγγύης. Το πρόβλημα όμως είναι σοβαρότατο, γιατί παρόμοιες απόψεις προβάλλονται από πολιτικές δυνάμεις διεθνούς εμβέλειας. Στο πρόσφατο συνέδριο του ΚΚΣΕ, λόγου χάρη, ο πρόεδρος του κόμματος ανέφερε επί λέξει:

«Πολλά έχουν να γίνουν ακόμα για να αρχίσουμε το πέρασμα στην οικονομία της αγοράς, που δεν αποτελεί αυτοσκοπό, αλλά μέσον για να καταστεί η οικονομία πιο αποτελεσματική και για να βελτιωθούν οι συνθήκες διαβίωσης. Η λογική της περεστρόικα και η δραματική κοινωνική και οικονομική κατάσταση της χώρας, μας φέρνουν αντιμέτωπους με την ανάγκη ριζικών αλλαγών του οικονομικού συστήματος».

Ο όρος *οικονομία της αγοράς* φαίνεται σαν νεολογισμός, παρά το γεγονός ότι από αρχαιοτάτων χρόνων, δηλαδή από τότε που πρωτοεμφανίσθηκε η εμπορευματική παραγωγή, δεν υπήρχε «οικονομία της μη αγοράς». Η εμπορευματική οικονομία ήταν πάντα «οικονομία της αγοράς». Εμπόρευμα είναι κάθε αγαθό που παράγεται για να πουληθεί. Δεν υπήρξε και δεν θα υπάρξει καμία εμπορευματο-παραγωγική οικονομία που να μην είναι «οικονομία της αγοράς». Πάντα όμως η οποιαδήποτε «οικονομία της αγοράς» αποκτούσε συγκεκριμένο περιεχόμενο, που το προσδιόριζαν οι κυρίαρχες παραγωγικές σχέσεις των διαφόρων κοινωνικών σχηματισμών. Η ανθρωπότητα γνώρισε μέχρι σήμερα πολλούς κοινωνικούς σχηματισμούς στη βάση της εμπορευματικής παραγωγής. Ο κάθε σχηματισμός όμως στηριζόταν σε ριζικά διαφορετικές παραγωγικές σχέσεις, γι' αυτό και διέφεραν ουσιαστικά οι σχέσεις εμπορίου και αγοράς του καθενός από τον άλλο. Διαφέρει, όσο η νύχτα μέρα, π.χ. η κεφαλαιοκρατική «οικονομία της αγοράς» από την δουλοκτητική, επίσης «οικονομία της αγοράς».

Παρά το ιστορικό γεγονός, λοιπόν, ότι δεν υπήρξε ποτέ «οικονομία της μη αγοράς», είμαστε διατεθειμένοι να αναγνωρίσουμε δικαίωμα ύπαρξης στο νεομοδίτικο όρο *οικονομία της αγοράς*, αν οι χρήστες του ελάμβαναν τον κόπο να μας εξηγήσουν επιστημονικά ΤΙ εννοούν με την ορολογία αυτή, ιδιαίτερα δε, αν μας απέδειχναν ότι η «οικονομία της αγοράς» είναι ΚΑΤΙ ΑΛΛΟ από αυτό που σήμερα υπάρχει. Αυτό που υπάρχει είναι δύο βασικοί τύποι οικονομίας της εποχής μας: η καπιταλιστική εμπορευματική οικονομία και η σοσιαλιστική εμπορευματική οικονομία. Και οι δύο είναι (δεν μπορεί να μην είναι) οικονομίες που οι σχέσεις τους υλοποιούνται μέσω της αγοράς. Και στις δύο οικονομίες σχεδόν τίποτε δεν παράγεται που να μη προορίζεται για ανταλλαγή, δηλαδή για αγοραπωλησία.

3. Ο νεολογισμός «οικονομία της αγοράς» είναι τόσο ασαφής όσο και παραπλανητικός

Τι το ιδιαίτερο και διαφορετικό από τα παραπάνω περιέχει ο όρος *οικονομία της αγοράς*; Και γιατί λανσάρεται τώρα ως... πανάκεια για τις οικονομίες των σοσιαλιστικών χωρών και όχι μόνο γι' αυτές; Δεν έχουμε υπόψη μας κάποια εξήγηση, που να έχει δώσει κάποιος από αυτούς που τόσο προβάλλουν την «οικονομία της αγοράς» λες και διαλαλούν κάποια ανακάλυψη κοσμοϊστορικής σημασίας! Εννοούμε εδώ φυσικά κάποια εξήγηση με επιστημονικές αξιώσεις.

Αντί λοιπόν επιστημονικής προσέγγισης του θέματος, οι θιασώτες της «οικονομίας της αγοράς» στις κεφαλαιοκρατικές χώρες, συνήθως, εννοούν την «αποχώρηση του κράτους» από την οικονομία, την ανακήρυξη της κεφαλαιοκρατικής αγοράς σε κύριο ρυθμιστή της καπιταλιστικής οικονομίας. Αυτά και τίποτε περισσότερο! Λες και δεν ήταν η ίδια η καπιταλιστική οικονομία και η προσιδιάζουσα σ' αυτήν αγορά, που με τον καιρό κατέστησαν αναγκαίο και αναπόφευχτο έναν αναπτυσσόμενο και πολυσχιδή οικονομικό ρόλο του αστικού κράτους. Καμιά «αποκρατικοποίηση» της οικονομίας δεν πρόκειται να επαναφέρει το καπιταλιστικό κράτος στον παλαιότερο (πριν ένα και περισσότερο αιώνα) ρόλο του απλού «νυκτοφύλακα» της καπιταλιστικής οικονομίας. Και τούτο, γιατί χωρίς τον οικονομικό ρόλο που σήμερα εκπληρώνει το αστικό κράτος δεν μπορεί να λειτουργήσει η κεφαλαιοκρατική οικονομία. Χωρίς το ρόλο αυτό, όπως τόσο πειστικά απέδειξε ο Keynes, η οικονομία αυτή είναι καταδικασμένη σε μόνιμη υπολειτουργία, απειλώντας έτσι την ίδια την υπόστασή της. Αυτός ο ρόλος του κράτους μπορεί να αλλάξει μορφές, να αναδιατάσσει κατευθύνσεις και τομείς εξυπηρέτησης της κεφαλαιοκρατικής μονοπωλιακής οικονομίας, δεν μπορεί όμως να απαλειφθεί, πράγμα που το επιβεβαιώνει και η καθημερινή πρακτική, ακόμα και στις χώρες εκείνες, όπου κυβερνούν οι... «πρωτοδιδάξαντες νεοφιλελεύθεροι»!!!

Οι εκκλήσεις όμως για το... πέραςμα στην «οικονομία της αγοράς» ακούγονται — όπως αναφέραμε — ακόμα πιο γοερά σε χώρες του «υπαρκτού σοσιαλισμού». Ύστερα από όσα συνέβησαν (και συμβαίνουν) σε πολλές χώρες της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης, όπου παλινорθώνεται ένας καπιταλισμός, με εκδηλώσεις ακόμα και αρχέγονης ληστρικότητας, θα ήταν αφέλεια να πιστεύαμε ότι η... «στρατηγική» για στροφή προς την θαυματουργό αγορά απέβλεπε απλώς και μόνο στην άρση των αδικαιολόγητων περιορισμών που επέβαλε μια αυθαίρετη οικονομική πολιτική. Αν επρόκειτο περί αυτού, τότε, αντί να ανοίξουν διάπλατα τους δρόμους καπιταλιστικοποίησης της οικονομίας, θα έπρεπε να κινητοποιηθούν όλα τα υπάρχοντα δυναμικά, με σκοπό την διερεύνηση και εφαρμογή των όρων και μηχανισμών, που θα ανέδειχναν το δυναμισμό που πρέπει να έχει η αγορά μιας ενισχυόμενης σοσιαλιστικής οικονομίας. Αν γινόταν αυτό, τότε σίγουρα θα αποκαλυπτόταν ότι ακόμα και σε περίπτωση ιδανικής λειτουργίας της αγοράς, η λειτουργία της αναπτυσσόμενης οικονομίας θα ήταν αδύνατο να διασφαλιστεί χωρίς τη συνειδητή παρέμβαση όλων των φορέων της κοινωνικής ζωής, ιδιαίτερα δε της Πολιτείας.

4. Ο ρόλος της αγοράς έχει τα όριά του

Δεν χρειάζεται να αναμένουμε την εμπειρία του μέλλοντος, αφού και η παρούσα αποδειχίνει, με αναμφισβήτητο τρόπο, ότι η αγορά, σε οποιαδήποτε σύγχρονη οικονομία, έχει τα όριά της. Ο αυθόρμητος ρόλος της εκφράζει ένα σύνολο διαδικασιών, πολλές από τις οποίες είναι ευεργετικές για την οικονομία, ενώ άλλες είναι από δυσμενείς μέχρι καταστροφικές. Εκτός απ' αυτό όμως, η εντελώς...

«ελεύθερη αγορά» ήταν πάντα και είναι ιδιαίτερα στις μέρες μας ουτοπία, αφού αυτή ελέγχεται από κυρίαρχες «μονοπωλιακές» οικονομικές δυνάμεις, οι οποίες επηρεάζουν τη λειτουργία της, έτσι όπως επιτάσσουν τα δικά τους συμφέροντα, τα οποία κατά κανόνα είναι όχι μόνο διαφορετικά, αλλά και αντίθετα προς τα συμφέροντα του κοινωνικού συνόλου. Η... «απελευθέρωση» της αγοράς, επομένως, στην πράξη σημαίνει ανεξέλεγκτη κυριαρχία αυτών των συμφερόντων, με συνέπεια την περαιτέρω όξυνση της κοινωνικής αδικίας και των αντιθέσεων της οικονομικής ζωής, που φυσικά αποδυναμώνουν το δυναμισμό της.

Ακόμα και ο... πιο ανεμπόδιστος ρόλος της αγοράς, εκ των πραγμάτων, δεν μπορεί να επεκταθεί σε πολλές διαδικασίες, που είναι μάλιστα καθοριστικής σημασίας για τη συνολική πορεία της οικονομίας. Εδώ έχουμε υπόψη μας κυρίως διαδικασίες οι οποίες οδηγούν στις αναγκαίες αναδιαρθρώσεις της οικονομίας, στη γρήγορη εξάλειψη των εμφανιζόμενων κυρίως μακροοικονομικών ανισορροπιών, στην εξασφάλιση δυναμικής διαχρονικής ισορροπίας ανάμεσα στη συσσώρευση και κατανάλωση, ανάμεσα στην παραγωγική και καταναλωτική συσσώρευση, ανάμεσα στους διάφορους τομείς και κλάδους της οικονομίας, στη διασφάλιση των όρων αναπαραγωγής, μόρφωσης και ανάπτυξης του συνολικού εθνικού εργατικού δυναμικού, στην εναρμόνιση της σφαιρικής και διαρθρωτικής προσφοράς και ζήτησης εργασίας, στην αντιστοιχία ανάμεσα στη δομή της επαγγελματικής κατάρτισης των εργατικών δυνάμεων και στη δομή των προσφερόμενων ευκαιριών εργασίας, στην αποτροπή των καταστροφών και στην αναβάθμιση του περιβάλλοντος, στην κατάκτηση της πιο συμφερτικής κάθε φορά ένταξης της οικονομίας στον διεθνή καταμερισμό εργασίας κ.ο.κ.

Είναι άραγε απλώς και μόνο αφέλεια το να πιστεύει κανείς ότι όλες αυτές τις σπουδαιότατες διαδικασίες είναι δυνατό να τις αναλάβει μόνον η... «ελεύθερη αγορά»; Ότι οι διαδικασίες αυτές δεν προϋποθέτουν τη συνειδητή παρέμβαση του ανθρώπου, δηλαδή των οργανωμένων κοινωνικών δυνάμεων, ιδιαίτερα δε του κράτους; Αν είναι δυνατό να λέγονται κάτι τέτοια στα σοβαρά! Φυσικά, δεν μιλούμε για κάποια παρέμβαση του ανθρώπου, που απλώς συμπληρώνει το ρόλο της αγοράς. Αλλά για μια επιστημονικά προγραμματισμένη, συναινετική κοινωνική δραστηριότητα, που, λόγω της συνολικότερης σημασίας της, καλείται να επηρεάσει ακόμα και τις γενικότερες συνθήκες λειτουργίας της ίδιας της αγοράς.

5. Η «θεοποίηση» της αγοράς και ο φετιχισμός των οικονομικών σχέσεων

Γίνεται φανερό λοιπόν, ότι η... στροφή προς την «παντοδυναμία» της αγοράς και η παράλληλη... «αποστροφή» από κάθε ιδέα συνειδητής παρέμβασης των οργανωμένων δυνάμεων του ανθρώπου, με σκοπό τον προγραμματισμένο επηρεασμό της πορείας της οικονομίας, αποτελεί συμπεριφορά που όχι μόνο δεν ταιριάζει σε σοσιαλιστική κοινωνία, αλλά και επαναφέρει τον άνθρωπο σε πολύ παλιές εποχές. Σε εποχές, που δεν είχε ακόμα αποκαλυφθεί η επιστημονική αλή-

θεια ότι οι οικονομικές σχέσεις δεν είναι σχέσεις πραγμάτων, αλλά σχέσεις μεταξύ ανθρώπων. Ότι η κίνηση και ανταλλαγή αγαθών σημαίνει κίνηση και ανταλλαγή ανθρώπινων παραγωγικών δραστηριοτήτων. Ότι η κίνηση την εμπορευμάτων και του χρήματος είναι η εμπράγματη λειτουργία των παραγωγικών σχέσεων των ανθρώπων. Ότι είναι προϊόν παραπλανητικής επίφασης η αντίληψη, σύμφωνα με την οποία τα δημιουργήματα του ανθρώπου (το εμπόρευμα, το χρήμα, οι θεσμοί και μηχανισμοί λειτουργίας τους κλπ.) κυριαρχούν στη ζωή του και όχι το αντίθετο.

Οι αποκαλύψεις αυτές, που συνδέονται κυρίως με το όνομα του Marx, σημάδεψαν μια από τις πιο σημαντικές στιγμές ανάπτυξης της οικονομικής σκέψης. Απέδειξαν την πλάνη του φετιχισμού του εμπορεύματος και του χρήματος. Ενός φετιχισμού που καταδικάζει τον άνθρωπο στην μοιρολατρική υποταγή των δικών του δημιουργημάτων, στην υποδούλωσή του σε σχέσεις που ίδιος δημιουργεί, στην τυφλή ποδηγέτησή του από καταστάσεις που είναι αποτέλεσμα των δικών του αέναων προσπαθειών για εξασφάλιση των υλικών και άλλων όρων ύπαρξής του, ως άτομο και ως κοινωνικό σύνολο.

Η... «θεοποίηση» επομένως της «οικονομίας της αγοράς» σε καμιά περίπτωση δεν σημαίνει αυτό που θέλουν να πιστεύουν οι προπαγανδιστές της. Δεν σημαίνει «απελευθέρωση» της οικονομίας, αλλά παράδοσή της σε οργανωμένες ταξικές δυνάμεις που την ελέγχουν και επιβάλλουν τα συμφέροντά τους. Δεν σημαίνει απελευθέρωση της ιδιωτικής πρωτοβουλίας, αλλά αποχαλίνωση των ολίγων ισχυρών και υποταγή όλων των άλλων σε σχέσεις σύγχρονης (μισθωτής) δουλείας. Δεν σημαίνει απελευθέρωση του ανθρώπου, αλλά μοιρολατρική καθυπόταξή του σε υπαγορευόμενες οικονομικές και, γενικότερα, κοινωνικές σχέσεις. Τελικά λοιπόν, ο άνθρωπος αντί να είναι... «ο συγγραφέας και εκτελεστής» του δράματος της ζωής του, καταδικάζεται να είναι δραματικό θύμα των δικών του έργων.

Η... στροφή προς την «οικονομία της αγοράς» από πολλούς χρησιμοποιείται (όπως έδειξε η πείρα πολλών χώρων της Ανατολικής Ευρώπης) σαν σύνθημα απόκρυψης των πραγματικών προθέσεών τους. Προθέσεων παλινόρθωσης του καπιταλισμού, αποδοχής της ιδέας ότι ο κυρίαρχος και καθοριστικός ρόλος της καπιταλιστικής αγοράς αποτελεί μοιραία ανάγκη (υπερκόσμια επιταγή!) και ότι η αχαλίνωτη δράση και κυρίαρχων και αδηφάγων οργανωμένων συμφερόντων είναι η «φυσική τάξη» των οικονομικών «και όχι μόνο» πραγμάτων. Αλλά, παρά τις παντοειδείς προσπάθειες συγκάλυψής τους, οι προθέσεις αυτές έγιναν καταφανείς στο φως των εξελίξεων σε χώρες της Ανατολικής Ευρώπης, όπου οι παραπλανημένοι άνθρωποι της εργασίας μένουν άναυδοι μπροστά στα φαινόμενα καπιταλιστικοποίησης και μάλιστα στις πιο άγριες παραλλαγές της.

Ωστόσο όμως, η στροφή προς την... «οικονομία της αγοράς» προβάλλεται σαν λύση — όπως ήδη προαναφέραμε — από πολλούς οπαδούς του σοσιαλισμού, καθώς και από αρκετά σοσιαλιστικά και κομμουνιστικά κόμματα. Δεν είναι δυνατό να μην υποθέσουμε ότι από την πλευρά τους, η στροφή αυτή προτείνεται με προθέσεις ανανέωσης του σοσιαλισμού και διάνοιξης νέων ιστορικών προοπτι-

κών του. Αλλά την ιστορία δεν την καθορίζουν οι προθέσεις. Οι συσσωρευμένες μέχρι τώρα εμπειρίες δείχνουν ότι η μονόπλευρη στροφή προς την «οικονομία της αγοράς» και η έλλειψη σαφούς ερμηνείας και προοπτικής αυτής της στροφής οδηγεί σε αντίθετα από τις προθέσεις αποτελέσματα.

Όταν το... «άνοιγμα προς την αγορά» προβάλλεται στη βάση μιας προγραμματισμένης παρέμβασης του ΑΝΘΡΩΠΟΥ και όταν δεν ορίζεται σαφώς το σοσιαλιστικό περιεχόμενο αυτής της παρέμβασης, τότε το αποτέλεσμα θα είναι όχι πορεία προς τα εμπρός, αλλά προς τα πίσω, προς την παλινόρθωση του καπιταλισμού. Ήδη πρέπει να θεωρηθούν ως ιστορικό δίδαγμα οι δυσάρεστες εκπλήξεις που δοκιμάζουν όλοι, όσοι ειλικρινά επιθυμούσαν να ανανεώσουν τον «υπαρκτό σοσιαλισμό» και να τον θέσουν σε εντελώς διαφορετικές βάσεις ανάπτυξης, «μπιστευόμενοι την επιθυμία τους αυτή μόνο (ή σχεδόν μόνο) στο πέρασμα της (μυστικιστικής σύλληψης) «οικονομίας της αγοράς».

6. Για ποια αγορά μιλάμε: σοσιαλιστική ή καπιταλιστική;

Ας τονίσουμε και πάλι ότι ο ρόλος της αγοράς, σε κάθε σύγχρονη οικονομία, είναι πάρα πολύ σπουδαίος. Η κριτική μας δεν το αμφισβητεί αυτό. Ίσα-ίσα προσπαθεί να το υπογραμμίσει. Αμφισβητεί όμως την μονόπλευρη προβολή του ρόλου αυτού και τις υπερβολικές προσδοκίες σχετικά με τις δυνατότητες των δυνάμεων της αγοράς. Ιδιαίτερα δε αμφισβητεί την έλλειψη του κοινωνικού περιεχομένου της ίδιας της έννοιας της «οικονομίας της αγοράς». Σχεδόν συστηματικά ούτε καν αναφέρεται αν εννοούν σοσιαλιστική ή καπιταλιστική αγορά.

Και όμως, για ένα σοσιαλιστή αυτό είναι ΤΟ ΘΕΜΑ των θεμάτων. Έχουμε σημειώσει στα προηγούμενα ότι δεν καθορίζει η αγορά την παραγωγή, αλλά η παραγωγή την αγορά. Φυσικά παραγωγή και αγορά συγκροτούν ένα ενιαίο σύνολο σχέσεων και αμοιβαίων επιδράσεων. Μέσα σ' αυτό το ενιαίο διαλεκτικό σύνολο όμως πρωτεύων είναι ο ρόλος της παραγωγής (με την ευρεία έννοιά της). Γι' αυτόν ακριβώς το λόγο η οποιαδήποτε αναφορά στο δυναμικό ρόλο της αγοράς πρέπει να γίνεται ξεκινώντας από τις παραγωγικές σχέσεις, πυρήνας των οποίων είναι οι σχέσεις ιδιοκτησίας. Αν η αφετηρία αυτή αγνοείται (ή έστω παραμελείται) τότε η «στροφή προς την οικονομία της αγοράς» είναι θεωρητικά και πρακτικά ανεργάτιστη, οι αυθόρμητες λειτουργίες μιας τέτοιας αγοράς ανοίγουν δρόμους που κατά κανόνα οδηγούν σε διαφορετικά ή και αντίθετα αποτέλεσμα από εκείνα που φαντάστηκαν οι οραματιστές αυτής της «στροφής».

Είναι, επομένως, καταφανής η αφέλεια ότι... όλα μπορούν να φτιάξουν με την ανεμπόδιστη λειτουργία της αγοράς. Οποιαδήποτε αγορά οποιουδήποτε σύγχρονου οικονομικού συστήματος δεν είναι σε θέση μόνη της να εξορθολογικοποιεί διαχρονικά την πορεία της οικονομίας και ταυτόχρονα να εξασφαλίζει κάθε φορά το μέγιστο δυναμισμό της και ιδιαίτερα τη συνεχώς ενισχυόμενη κοινωνική δικαιοσύνη. Η όποια λειτουργία της αγοράς, από μόνη της, δεν μπορεί να ανταποκριθεί σ' αυτές τις βασικές απαιτήσεις, που οι άνθρωποι της εποχής μας προβάλλουν απέναντι σε κάθε κοινωνικο-οικονομικό σύστημα, ιδιαίτερα δε —

όπως είναι φυσικό — απέναντι στο σοσιαλιστικό σύστημα.

7. Ο ρόλος της αγοράς και η έξοδος από την κρίση. Τι έλεγαν οι νεοκλασικοί λάτρεις του ρόλου της αγοράς

Θεωρούμε ότι οι διαπιστώσεις μας σχετικά με τα αντικειμενικά όρια της αγοράς εκφράζουν μια αλήθεια, που ισχύει για όλες τις περιόδους εξέλιξης της οικονομίας. Αλλά ισχύει ακόμη περισσότερο σε περιόδους κρίσης, σε περιόδους... «δραματικής κοινωνικής και οικονομικής κατάστασης», όπως επί λέξει αναγνωρίζει, για τη σοβιετική οικονομία, και η εισήγηση στο πρόσφατο συνέδριο του ΚΚΣΕ, που προαναφέραμε. Ακόμα και οι πρωτοδιδάξαντες, πριν εκατό και πάνω χρόνια, το νεοκλασικισμό (ή νεοφιλελευθερισμό) αναγνώριζαν ότι... «κατ' εξαίρεση» σε συνθήκες «μη κανονικής» λειτουργίας (δηλαδή σε συνθήκες κρίσης) της οικονομίας, η... «επέμβαση» του κράτους είναι απαραίτητη για την έξοδο της οικονομίας από την κατάσταση της ανισορροπίας σε κατάσταση ισορροπίας.

Πίστευαν οι άνθρωποι αυτοί στην παντοδυναμία της «ελεύθερης» καπιταλιστικής αγοράς, στην ικανότητά της να εξασφαλίζει τη διαχρονική ισορροπία της οικονομίας και μάλιστα σε συνθήκες πλήρους απασχόλησης του κεφαλαίου και της εργασίας! Αλλά, ταυτόχρονα έλεγαν, ότι αν «εξωγενείς» παράγοντες, εξωγενείς με την έννοια ότι δεν προέρχονται από τη λειτουργία του ίδιου του συστήματος της αγοράς, αλλά λ.χ. από πολέμους, από φυσικές καταστροφές, ακόμα και από τη δράση των... «μονοπωλιακά οργανωμένων» συνδικάτων (τι αστοί θα ήταν αν δεν κατέτασσαν και τις διεκδικήσεις των εργαζομένων μεταξύ των... «εξωγενών» στοιχείων που ανατρέπουν την οικονομική ισορροπία!!!) ανέτρεπαν την ισορροπία της οικονομίας, τότε πάλι «εξωγενής» παράγων (το κράτος) έπρεπε να επέμβει για να την επαναφέρει σε κατάσταση ισορροπίας. Μόλις το κατάφερνε αυτό, ήταν υποχρεωμένο το κράτος να αποχωρήσει από την οικονομία, αφού οι μηχανισμοί της αγοράς της ήταν σε θέση να αναπαράγουν διαχρονικά και δυναμικά την κατάσταση ισορροπίας της, εκτός εάν κάποιος εξωγενής παράγοντας (ο συχνότερος μεταξύ αυτών ήταν «φυσικά» το... «μονοπωλιακά» οργανωμένο εργατικό συνδικάτο!!!) δεν ανακόψει αυτή την ειδυλλιακή διαδρομή της, οπότε και πάλι το κράτος έπρεπε να επέμβει.

Αυτή η τόσο καλά «στημένη» αστική θεωρία ήθελε προφανώς να αποκλείσει κάθε προσπάθεια εξήγησης των οικονομικών κρίσεων με βάση τις ενδογενείς αντιθέσεις του καπιταλιστικού συστήματος. Δεν μπορούσε όμως να αγνοήσει την ύπαρξη των διαδοχικών κρίσεων, καθώς και την ανικανότητα της εξιδανικευμένης κεφαλαιοκρατικής αγοράς να αντιμετωπίσει, αποτελεσματικά μόνον αυτή, τις κρίσεις αυτές. Γι' αυτό και σε τέτοιες καταστάσεις οι κλασικοί «νεοφιλελευθεροί» πρότειναν τη... «στροφή προς το κράτος»!!!

8. Η οικονομική κρίση και ο ρόλος της αγοράς: τι λένε οι σύγχρονοι επίγονοι του κλασικού νεοφιλελευθερισμού

Οι σύγχρονοι όμως όψιμοι μιμητές τους, χωρίς καν να λάβουν τον κόπο να μας εξηγήσουν αν οι Δάσκαλοι τους πλανήθηκαν ή αν οι σύγχρονες συνθήκες τους διαψεύδουν, προτείνουν ακριβώς το αντίθετο, από ό,τι εκείνοι. Προβάλλουν την... «αποστροφή από το κράτος» και την στροφή προς την «οικονομία της αγοράς», όχι μόνο γιατί θεωρούν ότι η αγορά γενικά σε κάθε περίοδο θα κάνει τα θαύματά της, αλλά γιατί, ειδικά σήμερα, σε περίοδο κρίσης, είναι η μόνη που μπορεί να την αντιμετωπίσει και να βγάλει την καπιταλιστική οικονομία στην λεωφόρο της απρόσκοπτης ανάπτυξης.

Αυτή η ιδιόμορφη εμπιστοσύνη στις δυνάμεις της αγοράς σε περίοδο κρίσης είναι τόσο ανεδαφική, όσο είναι και η «εξηγήση» που οι σύγχρονοι νεοφιλελεύθεροι δίνουν για τα αίτια της σημερινής κρίσης. Λένε πολλά, αλλά αυτό που κυριαρχεί σε όλες τις εκφάνσεις των διαλογισμών τους είναι ότι... «το πολύ κράτος» φταίει σχεδόν για όλα!

Σε απόλυτη αντιστοιχία με τη σαθρότητα αυτής της «διάγνωσης» τους, βρίσκεται και η «συνταγή» θεραπείας: όσο «λιγότερο κράτος» στην οικονομία, τόσο καλύτερα! Όσο πιο πολύ αφεθούν τα πράγματα στη λειτουργία των μηχανισμών της «ελεύθερης» αγοράς, τόσο πιο γρήγορα θα βγούμε από την κρίση! Η εν λόγω «διάγνωση» τους απαλλάσσει την κεφαλαιοκρατική οικονομία από κάθε ευθύνη ενδογενών αντινομιών και αντιθέσεων που γεννούν τις κρίσεις. Μεταφέρει την ευθύνη των κρίσεων σε «εξωγενείς» αιτίες, στην περίπτωση μας στο Κράτος. Ο στόχος είναι και παραμένει ο ίδιος: όπως όλοι οι αστοί πρόγονοί τους, έτσι και οι «σύγχρονοι» νεοφιλελεύθεροι εξωραΐζουν το κεφαλαιοκρατικό σύστημα, διακηρύσσουν τον αέναο δυναμισμό του, την ενδογενή ικανότητα του να κινείται ανοδικά, σε διαρκή ισορροπία, αρκεί να αποτρέπονται οι παρεμβολές «εξωγενών» στοιχείων.

Η απολογητική στάση έναντι του κεφαλαιοκρατικού συστήματος αποτελεί την «κοινή αφετηρία» των επιχειρημάτων που προβάλλουν και στις μέρες μας οι απανταχού αστοί θεωρητικοί. Αυτό ακριβώς συμβαίνει και στην περίπτωση της επίρριψης στο... «πολύ κράτος» όλης της ευθύνης για τα τόσα και τόσα κακώς κείμενα, αφήνοντας βέβαια στην «επικράτεια του μυστηρίου» την απάντηση στο απλό ερώτημα: ποιος δημιούργησε αυτό το κράτος και ποιος εξέθρεψε το δαιδαλώδες σύστημα πολυσχιδών οικονομικών δραστηριοτήτων του, σε βαθμό που εντελώς βάσιμα ονομάστηκε, το σύστημα αυτό, κρατικομονοπωλιακό; Αλλά, από παλιά είναι γνωστό ότι η απολογία προϋποθέτει και «εθελουφλία».

Φαίνεται ότι οι πνευματικοί πρόγονοι των σύγχρονων νεοφιλελεύθερων, δηλαδή οι λεγόμενοι νεοκλασικοί αστοί οικονομολόγοι, είχαν μεγαλύτερη εμπιστοσύνη στη λειτουργικότητα της καπιταλιστικής οικονομίας από ότι οι σημερινοί όψιμοι οπαδοί της. Και τούτο, γιατί δεν φοβούταν μήπως με την αναγνώριση του οικονομικού ρόλου του κράτους, έστω μόνο σε περίπτωση κρίσης, δημιουργηθεί η εντύπωση ότι το κεφαλαιοκρατικό σύστημα είναι ευπαθές και

αμφισβητήσιμη η λειτουργικότητά του. Η λογική της ερμηνείας τους άλλωστε για τις κρίσεις συνοψιζόταν — όπως είδαμε — στην αντίληψη ότι εξωγενείς παράγοντες προκαλούν τις κρίσεις, άρα εξωγενής παράγων (το κράτος) καλείται να τις υπερνικήσει. Οι μαθητευόμενοι νεοφιλελεύθεροι της εποχής μας, όμως, από τη μια μεριά ανάγουν τις αιτίες της κρίσης πριν απ' όλα στο «πολύ κράτος» και διατείνονται ότι η υπέρβαση της κρίσης θα επιτευχθεί ακριβώς με την εξάλειψη της βασικής — κατά τη γνώμη τους — αιτίας της, δηλαδή με την εκδίωξη του κράτους από την οικονομία! Βλέπουμε ότι οι βαθιές αντιφάσεις του σημερινού καπιταλισμού, σε εθνικά και διεθνή πλαίσια, δεν αφήνουν περιθώρια αναγνώρισης του οικονομικού ρόλου του κράτους ακόμα ούτε και σε περιόδους κρίσης. Και τούτο, γιατί στην εποχή μας γενικεύεται η αμφισβήτηση του καπιταλισμού και η ιδέα του σοσιαλισμού κερδίζει παγκόσμια έδαφος.

Ο καπιταλισμός της εποχής μας, παρά τις περιοδικές του ευνοϊκές συγκυρίες, σπρώχνει τους υποστηρικτές του σε ακόμα πιο απολογητικές τοποθετήσεις. Σε τοποθετήσεις που η πράξη τις διαψεύδει, όπως αυτή που εδώ μας ενδιαφέρει. Οι εθελουφλούντες απολογητές δεν είναι διατεθειμένοι να παραδεχθούν ότι οι απόψεις πως η «αποκρατικοποίηση» της οικονομίας θα οδηγήσουν στην έξοδο από την κρίση συνοδεύονται από μία οικονομική πρακτική έντονου κρατισμού! Θεωρητικά κατακρίνουν, με τα πιο ηχηρά επίθετα, τη διαδικασία του Keynes και τις συνταγές του για τη θεραπεία του καπιταλισμού, αλλά στην πράξη καταφεύγουν χονδροειδέστατα στις συνταγές αυτές, πετώντας στον κάλαθο των αχρήστων τη φοβερή κριτική που εκείνος άσκησε κατά των νεοκλασικών και νεοφιλελεύθερων, καθώς και τη φιλοσοφία του, που προέκυπτε από την κριτική αυτή και αποτελούσε το θεωρητικό υπόβαθρο των συνταγών του.

9. Αναγκαιότητα οργανικού συνδυασμού προγραμματισμού και αγοράς

Άλλωστε, η ιδέα του Keynes για τον αναντικατάστατο οικονομικό ρόλο του κράτους στο σύγχρονο καπιταλισμό δεν ήταν προϊόν επιφοίτησης κάποιο μυστηριώδους πνεύματος. Ήταν απόρροια της θεωρητικής γενίκευσης των βασικότερων εγγενών αντιφάσεων του νεοκλασικού θεωρητικού κατασκευάσματος, αλλά και των πραγματικών εμπειριών λειτουργίας του σύγχρονου καπιταλισμού. Ήταν βέβαια σωστή η άποψη του Keynes ότι, μακροοικονομικά, η επιθυμητή οικονομική ισορροπία (με πλήρη απασχόληση και με επενδύσεις που απορροφούν ολόκληρη την αποταμίευση) είναι ανέφικτη χωρίς την παρέμβαση του κράτους. Είναι άλλο θέμα το γεγονός ότι οι κεϋνσιανές εμπνευσμένες οικονομικές πολιτικές δεν πέτυχαν σταθερά την επιθυμητή (όπως την όριζε ο Keynes) οικονομική ισορροπία. Για την αποτυχία αυτή δεν πρέπει να κατηγορηθεί η κεϋνσιανή συνταγή, αλλά το ίδιο το σύστημα που πάσχιζε να διασώσει, το οποίο ιστορικά δεν είναι πλέον «θεραπεύσιμο» γιατί το κατατρώγουν ασίγηστες εσωτερικές αντιφάσεις, παρά τις όποιες προσαρμογές του σε μερικές εξελίξεις.

Δεν προκαλεί τις κρίσεις το αναμιννόμενο στην οικονομία κράτος, υπό την αίρεση βέβαια ότι πρόκειται για ένα σωστό κράτος, καλά οργανωμένο και απο-

δοτικά λειτουργούν. 'Αρα, η «εκδιώξή του » απ' την οικονομία δεν οδηγεί στη... «θεραπεία» της. Το «καλό κράτος», δηλαδή ο ευρύς οικονομικός του ρόλος, είναι — ιδιαίτερα στην εποχή μας — εκ των «ουκ άνευ». Ωστόσο όμως, η αντικειμενική δυνατότητα επιστημονικής συστηματοποίησης του ρόλου αυτού, καθώς και ο βαθμός αποδοτικότητάς του, εξαρτάται από την ποιότητα του συνόλου των σχέσεων της οικονομίας μέσα στην οποία αναπτύσσεται ο ρόλος αυτός. Ο αντικειμενικά αναγκαίος και επιστημονικά συστηματοποιημένος οικονομικός ρόλος του κράτους κάνει αναπόφευκτο έναν τέτοιο τρόπο λειτουργίας της οικονομίας, σε Ανατολή και Δύση, που να συνδυάζει την ευεργετική λειτουργία της αγοράς με τον αποδοτικό προγραμματισμό της οικονομίας. Αυτό βέβαια προϋποθέτει —όπως σημειώσαμε παραπάνω — ένα κράτος ικανό για έναν τέτοιο ρόλο και μια οικονομία ικανή να συνδυάζει οργανικά τη συνειδητή παρέμβαση της κοινωνίας με τις αυθόρμητες διαδικασίες της οικονομικής ζωής.

Σίγουρα, είναι «εκτός κλίματος» να τονίζεται η αντικειμενική ανάγκη ενός βάσιμου και βιώσιμου συνδυασμού αγοράς και προγραμματισμού. Είναι όμως βέβαιο ότι οι επερχόμενες εμπειρίες (του όχι και τόσο απώτερου μέλλοντος) θα αλλάξουν το τρέχον «κλίμα» και θα καταστήσουν καταφανές ότι ο οργανικός συνδυασμός προγραμματισμού και αγοράς αποτελεί το ζητούμενο της εποχής μας. Ένα ζητούμενο, που η αποδοτική σύλληψη και υλοποίησή του θα έχει καλύτερα αποτελέσματα σε συνθήκες ακμάζουσας σοσιαλιστικής οικονομίας. Αντικειμενικά ζητείται επομένως η ανάπτυξη ενός συστήματος ενιαίας λειτουργίας της σοσιαλιστικής αγοράς και του σοσιαλιστικού προγραμματισμού.

Έπειτα από όλα αυτά πραγματικά είναι να απορεί κανείς, πώς αυτό το δόγμα της «οικονομίας της αγοράς» βρήκε τόση «πέραση» στις χώρες του σοσιαλισμού, σε βαθμό που αποτέλεσε την κύρια βάση μιας αλυσίδας μεταρρυθμιστικών ενεργειών, που απέβλεπαν στην ανανέωση του σοσιαλισμού, αλλά οδήγησαν (σε πολλές απ' αυτές τις χώρες) ακριβώς σε αντίθετα αποτελέσματα. Είναι πάντως το ερώτημα αυτό ένα μεγάλο θέμα, που θέλει σοβαρή διερεύνηση και μελέτη. Χρειάζεται να εξεταστούν σε βάθος πολλά ζητήματα και προβλήματα, τόσο σε θεωρητικό επίπεδο όσο και σε επίπεδο κοινωνικής δράσης. Εννοούμε εδώ ζητήματα και προβλήματα που δεν προέκυψαν, επειδή στα τελευταία χρόνια προτιμήθηκε η εφαρμογή του δόγματος της «οικονομίας της αγοράς», αλλά τα δημιουργήσε η επιλογή και η όλη πορεία υλοποίησης του μοντέλου του «υπαρκτού σοσιαλισμού» που υποτιμούσε το ρόλο της αγοράς. Αλλά η ιδέα (και η πρακτική) ότι τα προβλήματα αυτά θα λύνονταν με το πέρασμα στην «οικονομία της αγοράς» και θα επιτυγχάνονταν η αντικειμενικά αναγκαία πορεία προς ένα γνήσιο (γι' αυτό και βαθιά ανθρώπινο) σοσιαλισμό, δυστυχώς αποδείχθηκε απόπειρα θεραπείας που, αντι να εξυγιάνει τον ασθενή, τον αποτελείώνει!

Στους οπαδούς του σοσιαλισμού προκαλεί σκεπτικισμό ή και πικρία η σωστή βέβαια διαπίστωση ότι στις χώρες του «υπαρκτού σοσιαλισμού» διαμορφώθηκε (όπως άλλωστε επι λέξει αναφέρει και η προαναφερθείσα εισήγηση στο πρόσφατο Συνέδριο του ΚΚΣΕ) μια δραματική οικονομική κατάσταση, που θέτει τους ηγετικούς φορείς... «αντιμέτωπους με την ανάγκη ριζικών αλλαγών του οι-

κονομικού συστήματος». Η πικρία και ο σκεπτικισμός, όμως, επαυξάνεται, όταν αυτές οι αναγκαίες «ριζικές αλλαγές» στην οικονομία (και όχι μόνο σ' αυτήν) επαφίενται στις επιθυμητές λειτουργίες της «οικονομίας της αγοράς».

10. Οι εμπειρίες του «υπαρκτού σοσιαλισμού» επιβεβαιώνουν την ανάγκη διαλεκτικής ενότητας προγραμματισμού και αγοράς

Τόσο από την άποψη της επικαιρότητας, όσο και από την άποψη των μελλοντικών προοπτικών, δεν έχασε και δεν πρόκειται να χάσει την σημασία της η τοποθέτηση ότι οι κοινωνικοποιημένες παραγωγικές σχέσεις (ιδιαίτερα οι κοινωνικοποιημένες σχέσεις ιδιοκτησίας) στο σοσιαλισμό προϋποθέτουν την προγραμματισμένη αναπτυξιακή λειτουργία της οικονομίας, σε συνδυασμό με την πλήρη λειτουργικότητα της αγοράς. Οι σχέσεις αυτές, από τη φύση τους, διασφαλίζουν ευνοϊκούς αντικειμενικούς όρους για εφαρμογή ενός συστήματος προγραμματισμού, επιστημονικά εδραιωμένου και υψηλής αποδοτικότητας. Αυτοί όμως οι αντικειμενικά δημιουργούμενοι ευνοϊκοί όροι αποδοτικού συνδυασμού προγραμματισμού και αγοράς πρέπει να κατανοούνται σωστά από τους υποκειμενικούς παράγοντες (φορείς) της οικονομικής ζωής, ιδιαίτερα δε από το κράτος, στη βάση βέβαια μιας ευρύτατης κοινωνικής συναίνεσης και συμμετοχής.

Η χαμηλή αποδοτικότητα ή και οι αποτυχίες των μοντέλων προγραμματισμού σε χώρες του «υπαρκτού σοσιαλισμού» συχνά χρησιμοποιήθηκαν από ορισμένους, για να... «αποδείξουν» το ασυμβίβαστο του προγραμματισμού με την... «ελεύθερη οικονομία», με την «ελεύθερη αγορά» και άλλα, «ανακαλύπτοντας» ταυτόχρονα ότι κύρια αιτία των αποτυχιών είναι το γεγονός ότι το κράτος, αντί να αφήνει «ελεύθερη» την οικονομία να λειτουργεί σύμφωνα με τους... «εγγενείς» νόμους και μηχανισμούς... «αυτορρύθμισής» της, παρεμβαίνει ποικιλοτρόπως, φθάνοντας στο σημείο να προγραμματίζει την οικονομία και να αποδυναμώνει έτσι τις αναπτυξιακές της δυνάμεις. Για να γίνουν δε πιο πιστευτές αυτές οι αντιλήψεις τους, δεν διστάζουν να καταδικάζουν και την ανάμιξη του κράτους στην οικονομία των κεφαλαιοκρατικών χωρών, η οποία ανάμιξη έχει φθάσει σε πρωτοφανή έκταση και βάθος, που εκφράζεται ακόμα και σε εκπόνηση και εφαρμογή σύνθετων προγραμμάτων οικονομικής ανάπτυξης.

Αντί λοιπόν να αναζητηθούν οι συγκεκριμένοι λόγοι και οι αιτίες που εξηγούν τα πενιχρά ή και αρνητικά αποτελέσματα των συγκεκριμένων τύπων οικονομικού προγραμματισμού και αγοράς, τους καταδικάζουν, με σκοπό να υποβάλουν την ιδέα πως τάχα η σύγχρονη οικονομία (εννοώντας φυσικά την κεφαλαιοκρατική) περικλείει μέσα της ανεξάντλητες δυνάμεις... «αναπτυξιακής αυτορρύθμισης» ώστε να καθιστά περιττή και επιζήμια την ανάμιξη του κράτους, με τους προγραμματισμούς του και άλλα παρόμοια. Αυτός είναι ο πυρήνας του... «νεοφιλελευθερισμού» που — όπως είδαμε — δυσκολεύεται πάρα πολύ να συγκαλύψει την καθαρά απολογητική του θέση απέναντι στο κεφαλαιοκρατικό οικονομικό σύστημα.

Στην εποχή μας — το ξανατονίζουμε — καμιά οικονομία δεν μπορεί να λει-

τουργήσει χωρίς προγραμματισμό. Προγραμματισμό όχι μόνο σε εθνική, αλλά και σε διεθνή κλίμακα. Η αντικειμενική αυτή ανάγκη αφορά και το κεφαλαιοκρατικό σύστημα, όπως το έχει αποδείξει άλλωστε και η πράξη, αν και είναι γεγονός ότι ατομική κεφαλαιοκρατική ιδιοκτησία και προγραμματισμός θεωρητικά και πρακτικά δεν συμβιβάζονται χωρίς συγκρούσεις. Η φύση της ατομικής κεφαλαιοκρατικής (ιδιαίτερα δε της μονοπωλιακής) ιδιοκτησίας αντιφάσκει στην επιβολή πλαισίων δράσης που προσδιορίζει ένα γενικότερο οικονομικό πρόγραμμα, που εκφράζει τα συνολικά συμφέροντα της κοινωνίας και τις επιδιώξεις κοινωνικής δικαιοσύνης. Αντίθετα, η φύση της κοινωνικοποιημένης σοσιαλιστικής ιδιοκτησίας προϋποθέτει την ύπαρξη τέτοιων πλαισίων. Από την άποψη του θέματος που εδώ εξετάζουμε, αυτή είναι μια πρόσθετη ουσιαστική διαφορά μεταξύ σοσιαλισμού και καπιταλισμού.

Εξετάζοντας επομένως τα όποια θετικά ή αρνητικά αποτελέσματα των οικονομικών προγραμμάτων που εφάρμοσαν διάφορα κράτη, πρέπει, πριν απ' όλα, να διακρίνουμε τα προγράμματα που εφαρμόζονται σε καπιταλιστική ή σοσιαλιστική βάση.

Μαζί μ' αυτό πρέπει να εξετάζονται τα βασικά γνωρίσματα του κάθε μοντέλου προγραμματισμού και του κράτους που τα εκπονεί και τα εφαρμόζει. Όταν διαπιστώνεται αποτυχία ενός συγκεκριμένου μοντέλου, αντί να καταφεύγουμε στην εύκολη λύση της κατ' αρχήν απόρριψης του ρόλου του προγραμματισμού και του κράτους, πρέπει να αναλύονται οι αιτίες της αποτυχίας και να αναζητείται η κάθε φορά προσφορότερη μορφή προγραμματισμού, αφού χωρίς αυτόν σίγουρα η λειτουργία μιας σύγχρονης οικονομίας θα είναι πολύ πιο προβληματική, ακόμα και από εκείνη, που προκαλείται σε συνθήκες ακατάλληλου ή και λαθεμένου προγραμματισμού.

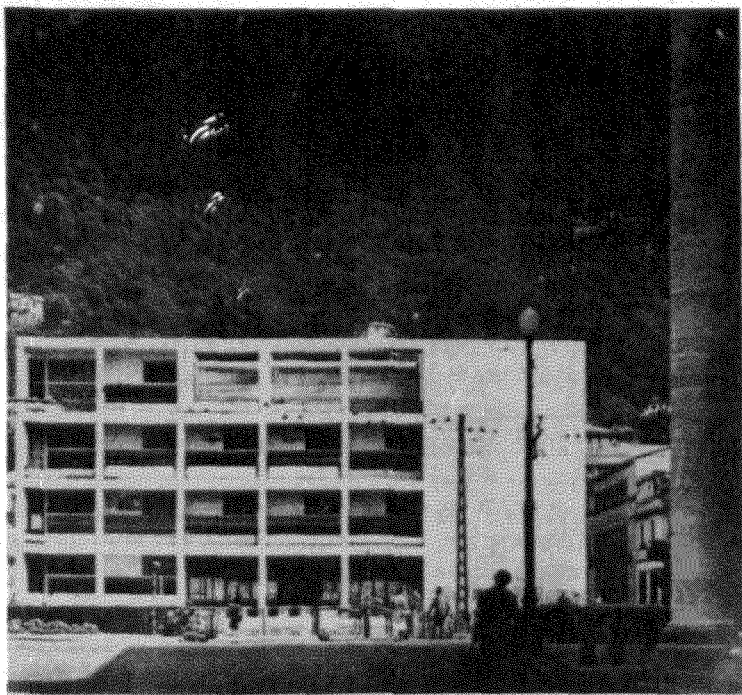
Θα πρέπει όμως να υπογραμμισεί ότι, θεωρητικά, τόσο η επιστημονική αναζήτηση του κάθε φορά άριστου μοντέλου προγραμματισμού, όσο και η αποδοτική εφαρμογή του, εξαρτάται κυρίως από τα εξής: i) από το κοινωνικό περιεχόμενο της οικονομίας (σοσιαλιστική ή κεφαλαιοκρατική), ii) από το επίπεδο ωριμότητας και ανάπτυξης της οικονομίας, iii) από το επίπεδο επιστημονικής προετοιμασίας των υποκειμενικών φορέων που αναλαμβάνουν τον προγραμματισμό, ιδιαίτερα δε του κράτους και vi) από το εύρος και τον βαθμό ενεργητικότητας της κοινωνικής συναίνεσης πάνω στους στόχους και στις μεθόδους του προγραμματισμού.

Σε πολλές χώρες του «υπαρκτού σοσιαλισμού» οι παραπάνω προϋποθέσεις φαίνεται ότι δεν διασφαλίστηκαν επαρκώς. Πρώτα - πρώτα η οικονομία τους της μεταβατικής περιόδου δεν μπορεί να χαρακτηριστεί σαν αναπτυγμένη σοσιαλιστική. Οι δε φορείς του προγραμματισμού, και πριν απ' όλα το αρκετά γραφειοκρατικοποιημένο κράτος, δεν εξασφάλιζαν όλα τα βασικά κριτήρια επιλογής, εκπόνησης και εφαρμογής του επιστημονικού προγραμματισμού. Η κοινωνική συναίνεση και ενεργός συμμετοχή των εργαζομένων, κατά κανόνα, δεν ήταν η απαιτούμενη και τούτο όχι μόνο για λόγους υποκειμενικούς. Όλα αυτά εξηγούν — ασφαλώς όχι ολοκληρωμένα — τις αποτυχίες. Δεν θέτουν όμως υπό αμφισβή-

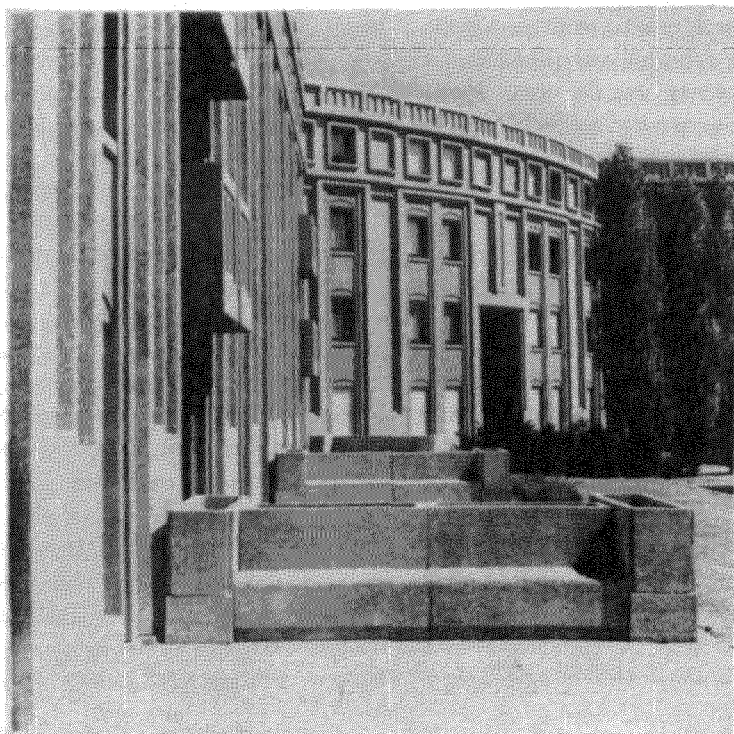
τηση την αντικειμενική ανάγκη του συνδυασμού προγραμματισμού της οικονομίας με την αγορά. Βέβαια, οι παραπάνω διαπιστώσεις είναι σωστές, αφορούν όμως ορισμένες συγκεκριμένες μεταβατικές καταστάσεις και επιλογές. Γι' αυτό δεν μπορούν να γενικευθούν και να δικαιολογήσουν μια γενικά αρνητική στάση.

Ας ξαναυπογραμμίσουμε εδώ ότι οποιοσδήποτε προγραμματισμός είναι αμφισβητήσιμος, αν μαζί με όλους τους άλλους κοινωνικούς και πολιτικούς φορείς του, το κράτος δεν αναλάβει κεντρικό ρόλο στην εξασφάλιση των προϋποθέσεων επιστημονικής εκπόνησης και εκτέλεσής του. Η θέση μας αυτή δεν έχει καμία σχέση με την φιλολογία περί... «κρατισμού», περί «κρατικολαγνείας» και άλλα παρόμοια. Το μόνο που θέλει να τονίσει είναι ότι δεν έχει σχεδόν κανένα λόγο ύπαρξης ένας «προγραμματισμός» που αποτελείται από ευχές, θερμές υποδείξεις, από διακηρυγμένους στόχους και από εκκλήσεις ακαθόριστων ή και ανεύθυνων φορέων.

Είναι βέβαια πάρα πολύ καλό να υπάρχουν όσο το δυνατό περισσότεροι και πολυπληθείς κοινωνικοί φορείς που εγκρίνουν και συμμετέχουν στον προγραμματισμό, αλλά αν ανάμεσα σ' αυτούς δεν συγκαταλέγεται και το κράτος, σαν κεντρικός φορέας, ας μην περιμένουμε και πολλά αποτελέσματα. Φυσικά αυτονόητα εννοούμε ένα κράτος, κατάλληλο να αναλάβει μια τέτοια αποστολή. Δεν ζητείται βέβαια ένα κράτος τέλειο, χωρίς ίχνος γραφειοκρατίας και άλλων γνωστών «πληγών» του. Όσο θα υπάρχει κράτος, θα υπάρχει και γραφειοκρατία. Είναι όμως θέμα δημιουργίας κατάλληλων κοινωνικών και πολιτικών συνθηκών, η ελαχιστοποίηση της γραφειοκρατίας και των άλλων αρνητικών φαινομένων, που χαρακτηρίζουν το σημερινό κράτος. Αντί λοιπόν να ζητείται «έξω το κράτος από την οικονομία», να αλλάξουμε το κράτος, μια και η κατάργησή του είναι σήμερα αδύνατη, και θα είναι άγνωστο για πόσο καιρό ακόμα. Όσο υπάρχει όμως είναι δυνατό και επιβάλλεται, λόγω της εξαιρετικής πολιτικής-διοικητικής δύναμης που συγκεντρώνει, να αναλάβει τον ρόλο που αντικειμενικά του ανήκει και να αναδειχθεί σε κύριο φορέα του προγραμματισμού ανάπτυξης της οικονομίας και κοινωνίας, εξασφαλίζοντας τη μέγιστη κοινωνική συναίνεση και την ενεργό συμμετοχή των εργαζομένων. Η πρόταση αυτή, ούτε θεωρητικά ούτε πρακτικά αντιστρατεύεται τον εξαιρετικό και αναντικατάστατο ρόλο της αγοράς. Αντιστρατεύεται όμως την αντίληψη και την πρακτική του μονόπλευρου προσανατολισμού προς την «οικονομία της αγοράς» καθώς και την παραπλανητική τακτική να αφήνεται ασαφές και αναπάντητο το ερώτημα: για ποια αγορά μιλάμε; Γιατί, από άποψη ουσίας (και τελικής ανάλυσης βέβαια) στο σημερινό κόσμο δυο βασικοί κοινωνικοί τύποι αγοράς μπορεί να υπάρξουν: η κεφαλαιοκρατική και η σοσιαλιστική.

Giuseppe Terragni, Casa del Fascio, Κόμο 1936.

Taller de Arquitectura/Ricardo Bofill, Les Arcades du Lac, νέα πόλη Saint - Quentin - en - Yvelines, Γαλλία, δεκαετία '70.